

Geen grens maar een knoop. Geen hek maar een poort.

Een gesprek met kunstenaar en onderzoeker Elly Van Eeghem over het collectief ontwerpatelier CAMPUS.

Charlotte Dhont

Als laatste luik van haar onderzoek in de kunsten over de verbeelding van stadsontwikkeling (*Displaced Interventions* (2012-2018) spitst Elly Van Eeghem zich momenteel toe op gebruik, vormgeving en betekenis van de ‘openbare ruimte’. In het zuidelijke stadsdeel van Gent werkt ze met haar collectief ontwerpatelier CAMPUS rond meer dan enkel de publieke ruimte in de stad. *“Het gaat niet alleen over de stukjes grasveld in de buurt, maar evengoed over wat er met een put in de straat gebeurt. De verbeelding prikkelen rond al die fenomenen in de buitenruimte. Bovendien gaat het niet enkel om de publieke ruimte, maar ook over stukken privaat domein. De vraagstelling opwerpen waarom die privaat zijn of waarom bepaalde delen van de stad niet op zijn minst publiek toegankelijk zijn, daar is het mij nu om te doen.”*

Net zoals in de vorige trajecten bezoekt Elly Van Eeghem vooreerst een andere Westerse stad. Deze keer mocht Montréal haar welkom heten. Daar botste ze op de segregatie tussen twee verschillende stadsbuurten, respectievelijk tussen de multiculturele arbeiderswijk Park Extension en de residentiële villawijk Town of Mount Royal. Tussen deze twee buurten staat een gigantisch hekken, officieel om de kinderen te weerhouden de drukke viervaksbaan over te steken. Maar andere stemmen vermoeden om de twee buurten niet met elkaar te laten samenvloeien. Met deze opgedane ervaring trok Elly Van Eeghem richting de zuidelijke rand van Gent om er de video performance *Barrière* (maart 2016) te tonen.

Een jaar later, na veel gesprekken met de Gentse buurtbewoners en een lange zoektocht naar een geschikte locatie voor een collectieve werkplek, nam ze haar intrek in een oude drankencentrale aan De Pintelaan. De plek kenmerkt zich als een knooppunt waar verschillende stadsdelen samenkomen: de sociale woonwijk Nieuw Gent, de tuinwijk Steenakker en de uitlopers van het Miljoenenkwartier. Vroeger was deze buurt geen deel van de stad, maar een landelijke omgeving met open velden. En zo groeide de naam voor het collectief ontwerpatelier dat Van Eeghem er vandaag opricht: CAMPUS. *“Naar de oorspronkelijke betekenis van het woord: een open ruimte, een veld. Maar tegelijkertijd ook naar de hedendaagse setting*

van deze omgeving, met een universiteitscampus (UGent Sterre), een ziekenhuiscampus (UZ Gent) en een scholencampus (Broeders van Liefde). Mensen vertelden mij vaak dat er wel veel groen in de buurt is, maar dat die plekken verspreid en verstopt liggen, bijvoorbeeld op zo'n campus. Of de 3,5 hectare groene ruimte tussen de woontorens, men spreekt herhaaldelijk over 'het gras tussen de blokken' en niet zoals de planners over 'het park'. Die taal bevat veel betekenis rond de beleving en de identiteit van de omgeving." CAMPUS is een collectief ontwerpatelier waar Van Eeghem samen met schoolkinderen en buurtbewoners wil nadenken over zowel de open ruimte als de grenzen in de buurt. Op woensdagen en zaterdag kunnen bewoners uit de ruime woonomgeving terecht in het atelier, op vrijdag komt een gemengde groep 8- tot 10-jarigen: een deel uit de buurtschool, een deel uit de nabijgelegen Internationale School. "De ene groep kinderen kent de buurt heel goed, als school- én woonomgeving, de andere groep niet, zij wonen niet in de buurt en worden met de auto naar school gebracht. Een link tussen beide groepen kinderen is dat ze meestal een migratieachtergrond hebben, maar op een verschillende manier. Kort door de bocht gaat het over een stereotiep verschil tussen kansarm en kansrijk." In een eerste fase wordt nagedacht over de vormgeving en het gebruik van specifieke plekken, via schetsen, collages en maquettes. In een tweede fase worden buitenmeubels en constructies gebouwd die effectief tussenkomen in de omgeving.

Dit collectieve werkproces startte met infomomenten voor buurtbewoners. Elly Van Eeghem nodigde bewoners uit om haar mee te nemen op wandel door de buurt. Zo'n wandeling bestond uit drie personen: Elly en twee buurtbewoners die elkaar niet kennen en in een ander deel van de buurt wonen. Deze twee mensen stippelden elk een persoonlijke route uit, langsheen plekken die ze de ander wilden laten zien. Tijdens die buurtwandelingen werd zo weinig mogelijk gepraat. "Vooral de 'gids' mag niet te veel uitleg geven, om zo de kans te laten aan de andere bewoner om zelf te kijken en onbevooroordeeld foto's te maken." Nadien keert iedereen terug naar het atelier waar alle foto's opgeladen en geprojecteerd worden. Dan vertellen de bewoners aan elkaar wat ze gezien hebben en waarom ze bepaalde foto's maakten. Met deze databank van ideeën en beelden gaat Elly in een volgende fase aan de slag in het ontwerpatelier.

Charlotte: Tijdens de infomomenten lag een luchtfoto van de omgeving op tafel waarrond de bewoners zaten. Velen vinden het fascinerend om vanuit vogelperspectief naar hun woonomgeving te kijken. Tegelijkertijd hing er een lijst

© Elly van Eeghem

aan de muur om deel te nemen aan de wandelingen. Dit riep bij mij de passage van Michel de Certeau op uit het hoofdstuk “Marches dans la ville” uit “L’Invention du quotidien 1. Arts de faire” waarbij hij het zicht vanop de WTC toren in New York beschrijft. Daartegenover plaatst hij de wandelaar, degene die vanop de grond de stad waarneemt. Deze twee perspectieven, die van de planner en die van de gebruiker, zal hij in zijn hele betoog tegenover elkaar plaatsen. Is het daar voor jou aan gelinkt of is dat er toevallig ingeslopen?

Elly: Ja en nee. Het is niet gelinkt, maar het is ook niet toevallig. Het is misschien *ontoevallig*. De Certeau heeft inderdaad geschreven over het verschil tussen strategieën en tactieken. En dat komt wel terug in mijn werk: het verschil tussen de geplande stad en de (organisch) gegroeide stad. Een strategie is ontworpen uit de hoofden van de planners, terwijl een tactiek meer is hoe wij, als gebruikers van de stad, die stad naar onze hand zetten en daardoor ook niet-gepland gebruik installeren. Bijvoorbeeld de balustrades hier langs de rivier (cfr. achtergevel Vooruit). Mensen zitten daar vaak op, maar dat is niet ontworpen als zitbank. Kortom, dat is wat dat wij doen. Wij gebruiken tactieken om onze leefomgeving te benutten naargelang persoonlijke noden.

Het is inspirerend om daarvan bewust te zijn, dat de stad altijd het samenkomen is van die twee dingen, van strategie en tactiek. Enerzijds vind ik het interessant om het gebruikersperspectief van iemand te benutten en samen met hem of haar te wandelen. Anderzijds blijft het interessant om van bovenaf te kijken en een gewaarwording te activeren die niet van binnenuit komt. Soms zie je zaken op een kaart die je niet ervaart in het straatbeeld. Bijvoorbeeld het aandeel groenruimtes in een buurt dat contrasteert met de persoonlijke beleving ervan door een bewoner. Dat contrast komt alleen naar boven door die twee visies, die van planning én gebruik, samen te leggen.

C: Bij de Certeau kreeg je de indruk - mijns inziens dan toch - dat zijn voorkeur ligt bij de wandelaar. De planner, het systeem, ontwerpt de stad met een vooropgesteld doel waarbinnen een bepaalde ideologie heerst, terwijl de wandelaar, de consument zich toch niet zo passief gedraagt als vooraf gedacht. Via tactieken en listen slaagt hij erin om de stad naar zijn hand te zetten. Ik vond dat altijd een mooie gedachte.

© Elly van Eeghem

E: Natuurlijk is een luchtfoto het resultaat van een planningsproces, maar tegelijkertijd is dat ook de (weliswaar altijd achterhaalde) realiteit gezien van veraf. Het zou iets anders zijn als ik tijdens zo'n infomoment in plaats van een luchtfoto een maquette van het geplande stadsvernieuwingsproject voor die buurt zou tonen. Welke woontorens afgebroken zullen worden, of hoe het nieuwe park eruit zou zien. Dat zou ik heel raar vinden om te doen. Omdat dit niet hetzelfde inzicht zou opleveren, het productieve samenvallen van twee manieren om naar de realiteit te kijken.. Voor mij is planning bovendien niet per se negatief. Er bestaan gewoon veel verschillende vormen van planning.

C: *Een andere socioloog die wel eens in jouw werk sluipt, is Richard Sennett. Vanwaar de fascinatie met Sennett? Met welk boek heeft hij jouw ideeën verleid of uitgedaagd?*

E: Ik heb ooit delen uit *The Fall of the Public Man* (1977) gelezen, wat iedereen zowat gedaan heeft die geïnteresseerd is in de publieke ruimte. Die theatrale manier om naar stedelijkheid te kijken vond ik heel spannend. Daarna, een hele tijd later, werd mij het boek *Flesh and Stone* (1994) aangeraden door mijn promotor Dirk De Meyer. Daar heb ik slechts een hoofdstuk van gelezen, over het Joodse getto in Venetië. Maar ik heb vooral zeer veel gehad aan het boek *Together* (2012). Toen ik in residentie was op Kunstenfestivaldesarts (tijdens Residence & Reflection in 2014) had iemand mij dit boek aangeraden. Het was pas toen ik in 2015 in Montréal was om te filmen voor *Barrière* dat ik ertoe kwam om het te lezen. Het was opmerkelijk hoeveel gelijkenissen of ideeën er samen vielen met de dingen waarop ik mij dagelijks focuste. Het boek gaat vaak niet over 'samen', maar over 'apart', hoe we er net niet in slagen om een samenwerking in stand te houden. Een van de belangrijkste ideeën voor mij op dat moment was zijn beschrijving over soorten grenzen in een stad. Vanaf toen, begon ik tijdens het filmen mij af te vragen op welk soort grens ik botste. Is dit nu een *border* of een *boundary*? Is dit nu een problematische afscheiding of net een productieve plek van uitwisseling tussen verschillende mensen? Zijn theoretisch kader was heel verrijkend als achtergrond om met mensen te praten of gedachten uit te wisselen.

C: *Ook in zijn essay The Open City spreekt hij over het verschil tussen boundaries en borders, geleend van de bioloog Steven Gould. Langs de ene kant staan boundaries voor een breekpunt tussen twee randen, een bewaakt terrein waar transgressie niet mogelijk is. Aan de andere kant heb je zijn notie van borders, een*

rand waarbij twee verschillende groepen interageren, een ontmoeting tussen twee verschillende soorten of fysische condities. Een border is zowel poreus als weerbarstig, waardoor hij openheid creëert. Hoe verhoud je je daar tegenover?

E: Dat is wat ik eigenlijk wilde vragen aan hem (cfr. gepland interview tussen Sennett, Van Eeghem en Allemeersch n.a.v. zijn komst naar BLAUWDRUK (2017)). Zijn er niet heel veel harde grenzen, boundaries, die zich *presenteren* als zacht, als border? Die zich presenteren als een open plek waar iedereen welkom is. En net daarom niet problematisch gevonden worden, schijnbaar aanvaard worden. Maar die in essentie wel degelijk iets afgrenzen of afschermen. Ik zie zo'n grenzen op veel plekken in Westerse steden. We zijn er zo gewoon aan geraakt.

C: Kun je een voorbeeld geven?

E: Bijvoorbeeld in Montréal. Het hekken dat ik filmde bleek niet enkel een fysieke barrière, maar ook een symbolische. Het staat zo ver af van waar Canada als zogenaamd gastland voor staat. Dat twee kilometer lange hekken heeft vier poortjes die sinds een aantal jaren niet meer op slot zijn. En sinds een aantal jaren hangt er ook een bord op die poortjes met *Bienvenue/Welcome* en een uitleg dat het hekken dient voor de veiligheid van de kinderen. Maar net dat 'zachte' open poortje met welkomstbord zorgt ervoor dat die reële afgrenzing verzwakt tot iets aanvaardbaar. Het merendeel van de mensen bleek er vrij onverschillig tegenover, behalve de bewoners van de andere kant (Park Extension) die er dagelijks door moeten op weg naar hun werk bijvoorbeeld. Indien het hekken een prikkeldraad of pinnen bovenop zou hebben, dan zou iedereen op zijn achterste poten staan, maar nu niet. Door een paar poortjes die zo zwaar zijn dat ze telkens op je hielen vallen als je ze niet opgeduwd houdt. Bovendien beschermt het hekken enkel de kinderen aan de ene kant van de boulevard (i.e. Town of Mount Royal), want langs de kant van Park Extension staat geen hekken, terwijl die kinderen veel vaker op straat spelen bij gebrek aan een eigen tuin. Dat wilde ik Sennett dus graag vragen: wat met dat soort grenzen? Niet zozeer de *borders* of de *boundaries*, maar de *boundaries* die zich presenteren als *borders*. Is dat niet een grote uitdaging in onze steden? Dat er zoveel grenzen bestaan die zich zo zacht presenteren dat ze niet meer in vraag worden gesteld.

C: Heb je zo'n gelijkaardige grens in de omgeving van Nieuw Gent gevonden?

E: Het is een totaal andere situatie, maar tegenover ons ontwerpatelier aan De Pintelaan ligt de Campus Sterre van de Universiteit Gent. Sinds kort hebben ze op alle wegen die door de universiteitscampus lopen een bord geplaatst met *Fietsstraat* op. Maar die straten zijn geen publiek domein, de campus sluit haar poorten 's avonds, in het weekend en op feestdagen. En ook met andere signalisatie wordt aan buurtbewoners duidelijk gemaakt dat ze er niet echt welkom zijn. Die campus functioneert dus niet als doorsteek of veilige fietsverbinding tussen stadsdelen. Voor wie is die fietsstraat er dan? Voor de studenten en de professoren die binnen de uren van de lessen daar moeten zijn. Maar dit is een compleet fout gebruik van zo'n concept. Een fietsstraat houdt geen rekening met de academische kalender.

C: Men bepaalt zo op een zeer subtiele manier hoe de stad gebruikt wordt.

E: Ja, niet met prikkeldraad, niet agressief, maar naar mijn gevoel wel problematisch. Die universiteitscampus is zo'n groot open gebied in de stad. Een toegankelijker gebruik zou ontzettend veel kunnen betekenen voor omwonenden. Toen ik zocht naar een geschikte locatie voor ons ontwerpatelier, wilde ik vooral aan de rand van de wijk zitten, iets wat ik terugvond in *The Open City* van Sennett. Ik dacht toen vooral na of er in Gent niet te veel gefocust wordt op de kernen van buurten.

Bijvoorbeeld in Nieuw Gent is dat het Rerum Novarumplein, het centrum van de wijk waar alles moet gebeuren. Misschien zijn de grenzen tussen wijken al jaren onderbenut en ligt daar net enorm veel potentieel. Om bijvoorbeeld niet enkel te focussen op het Rerum Novarumplein, maar ook op de grens tussen Nieuw Gent en Miljoenenkwartier.

C: Op de periferie eigenlijk?

E: Ja en nee, niet enkel de periferie rondom de stad, maar al die randen binnenin de stad. Er is Buurtwerk in de Brugse Poort. Er is Buurtwerk in de Bloemekenswijk. Maar wat met waar de Brugse Poort raakt aan de Bloemekenswijk? Ligt daar niet ook potentieel om het werk op te focussen?

C: Welk potentieel is zo kenmerkend voor die grenzen?

© Elly van Eeghem

E: Als je in de Brugse Poort op de Phoenixbrug staat, voel je dat je het centrum verlaat en een volksbuurt begint. Je hoeft daar zelfs niet de fysionomie van Gent voor te kennen. Er zijn nog zo'n paar kantelpunten in de stad waar je dit voelt, soms langzaam, soms plots. De Pintelaan is nog zo'n voorbeeld en in Brussel heb je dat bijvoorbeeld bij het Kanaal, tussen de Dansaertwijk en Molenbeek. Het wordt interessant als je gaat nadenken over die grens als iets meer dan een kantelpunt. Maar ook als een plek waar dingen kunnen gebeuren, omdat net mensen uit verschillende kanten elkaar daar kruisen. Er valt veel voor te zeggen dat er in een stad als Gent heel veel op wijkniveau gebeurt, via een zogeheten gebiedsgerichte werking. Maar als je dat te ver doordrijft werkt dat misschien wel een soort eilandvorming in de hand. Er is een buurtwerking voor Nieuw Gent, maar niet voor de stationsbuurt. Waarom niet? Is daar niet ook nood aan sociale cohesie en ontmoeting? Die kritiek op een extreme focus op de kernen van stadsbuurten, in plaats van op de grenzen, las ik ook terug in *The Open City* van Sennett. Dat vind ik zalig, dat je je eigen gedachten ook terugvindt bij anderen.

C: In zijn artikel The Open City pleit hij voor de open stad in plaats van de gesloten stad waarbij de vorm en sociale functie van de stad overgedetermineerd zijn. Er is geen ruimte meer voor verandering in tijd. Elk gebouw heeft nu zijn bepaalde functie, gepresenteerd in een bepaalde vorm waardoor hedendaagse gebouwen een kortere levensloop zijn beschoren dan sommige oudere gebouwen die gemakkelijk van functie kunnen veranderen. Vind je dat ook terug hier in Nieuw Gent?

E: Ik was een beetje vergeten dat dit ook in die tekst stond, maar hij spreekt inderdaad ook over flexibele architectuur. We ontwerpen met CAMPUS momenteel heel specifiek voor de buitenruimte, dus dat raakt weinig aan architectuur in de zin van gebouwen. Maar ik denk wel dat Sennett gelijk heeft: architecten ontwerpen nog steeds veel gebouwen voor uitstervende of bedreigde functies. Een stad verandert zo snel waardoor bepaalde infrastructuur snel gedateerd is. Tankstations in het centrum bijvoorbeeld. Waar vind je die nog? Of een videotheek. Het zou eigenlijk interessant zijn om al dat soort plekken in kaart te brengen. Wat is er met al die oude tankstations gebeurd? Wat zijn die nu? Iemand sprak mij laatst nog over paardenstallen. Het zou interessant zijn om te kijken wat daarmee gebeurde, aangezien onze mobiliteit compleet veranderde. Als we willen nadenken wat met alle stadsparkings en garageboxen zal gebeuren, kunnen we daar misschien nog iets uit leren? Een stad verandert zo onvoorspelbaar dat het architecturaal een

slimme zet zou zijn om zoveel mogelijk flexibel te bouwen. En misschien kunnen we dit met CAMPUS ook meenemen in het ontwerpatelier. Momenteel werken we rond vijf werkwoorden waarvan 'spelen' een is, wat wel typisch is voor de publieke ruimte. In plaats van in de val te lopen om een speeltuin te ontwerpen, is het misschien veel zinvoller om een aantal dingen die er al zijn op een andere manier zichtbaar te maken. Of door iets kleins toe te voegen, een ander gebruik op die plek te faciliteren. Neem nu een heuvel: daar kan je op lopen of afrollen, maar evengoed ga je ertegen liggen om een boek te lezen. Misschien zijn zo'n dingen veel waardevoller omdat ze niet zo vooraf bepaald zijn. Een schommelpaard dient om op te schommelen, punt. Die heuvel kan zoveel meer zijn.

Bibliografie

De Certeau, Michel. *L'Invention du Quotidien. 1. Arts de faire*. Parijs: Editions Gallimard, 1990.

Sennett, Richard. *The Fall of the Public Man*. New York: WW. Norton & Company, 2017.

Sennett, Richard. *Together*. Londen: Yale University Press, 2012.

Sennett, Richard. *Open City*. Laatst geraadpleegd op 29 juni 2017.

<https://www.richardsennett.com/site/senn/UploadedResources/The%20Open%20City.pdf>